
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.24

В. І. Криленко, к.е.н., доцент

**ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДИК ОЦІНКИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
НА РІЗНИХ РІВНЯХ УПРАВЛІННЯ**

Стаття присвячена дослідженню особливостей методологічних підходів до оцінки економічної безпеки на різних рівнях управління. В результаті дослідження вирізняє відмінність класифікаційних ознак в розробці і використанні сучасних показників-індикаторів. Обґрунтовано основні підходи до використання груп індикаторів для оцінки економічного розвитку території. Виокремлено методи, що використовуються для оцінки економічної безпеки держави.

Ключові слова: економічна безпека, оцінка економічної безпеки, ризики, загрози, показники економічної безпеки.

В. И. Крыленко, к.э.н., доцент

**ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДИК ОЦЕНКИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ НА РАЗНЫХ УРОВНЯХ УПРАВЛЕНИЯ**

Статья посвящена исследованию особенностей методологических подходов к оценке экономической безопасности на различных уровнях управления. В результате исследования выделены отличия классификационных признаков в разработке и использовании современных показателей-индикаторов. Обоснованы основные подходы к использованию групп индикаторов для оценки экономического развития территории. Выделены методы, используемые для оценки экономической безопасности государства.

Ключевые слова: экономическая безопасность, оценка экономической безопасности, риски, угрозы, показатели экономической безопасности.

V. I. Krylenko, candidate of economic science, associate professor

**CHARACTERISTIC OF TECHNIQUES OF ESTIMATION OF ECONOMIC
SECURITY ON DIFFERENT LEVELS OF MANAGEMENT**

The article is dedicated to the investigation of peculiarities of methodological approaches to the estimation of economic security on different levels of management. The differences between classifications features in the development and use of the current indices-indicators are emphasized as a result of investigation. Main approaches to the use of groups of indicators for the assessment of the economic development of the theory are based. Methods which are used for estimation of economic security of the state are distinguished.

Keywords: economic security, estimation of economic security, risks, dangers, indices of economic security.

Актуальність теми дослідження. Забезпечення економічної безпеки держави в Україні розглядається як один з найважливіших аспектів формування високого рівня якості життя населення країни. Для розробки ефективних форм і методів регуляторної політики держави у сфері забезпечення

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

економічної безпеки в сучасних умовах потрібно безпомилково визначати її результативність.

Постановка проблеми. Забезпечення економічної безпеки аграрного сектору - це досить складне завдання. Незважаючи на пильну увагу до проблеми оцінки економічної безпеки з боку світової спільноти, вона не тільки не вирішена, а й має суттєві розбіжності на різних рівнях управління. З цієї метою необхідно розробити комплексну систему моніторингу і оцінки впливу регуляторної політики держави на економічну безпеку держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми забезпечення економічної безпеки держави досліджувалися в працях Глазьева С. Ю. [1], Кваши С. М. [2], Сухорукова А. І., Харазішвілі Ю.М. [3] та ін. Проте методологічні засади її оцінки на різних рівнях управління в сучасній науці розглядаються опосередковано, що й обумовило актуальність і об'єктивну необхідність подальшого розгляду методик оцінки економічної безпеки на різних рівнях управління.

Метою статті є визначення особливостей методологічних підходів до оцінки економічної безпеки на різних рівнях управління.

Виклад основного матеріалу. Для оцінки економічної безпеки держави (державний рівень) нині пропонуються наступні методи [4, с. 428-429]:

- спостереження основних макроекономічних показників і порівняння їх з пороговими значеннями, в якості яких приймаються значення, не нижчі за середньосвітові;
- оцінка темпів економічного зростання країни за основними макроекономічними показниками і динаміки їхньої зміни;
- методи експертної оцінки, які використовують для опису кількісних і якісних характеристик досліджуваних процесів.

До них, зокрема, відноситься: бальна оцінка рівня кризи і ранжування територій по мірі загроз економічної безпеки; метод аналізу та обробки сценаріїв; методи оптимізації; методи розпізнавання образів; методи багатовимірного статистичного аналізу та інші. Природно, що ці методи можуть до певної міри використовуватися і для оцінки економічної безпеки аграрного сектору. Розглянемо детальніше ці методи.

Перший метод пов'язаний зі *встановленням порогових значень або індикаторів*, тобто тут застосовується індикаторний або індикативний підхід, який може бути використаний стосовно економічної безпеки аграрного сектору з урахуванням його особливостей.

Робіт, присвячених індикативному підходу забезпечення економічної безпеки країни в цілому, багато. Усі вони відрізняються в основному набором різних економічних показників. Так, наприклад, за методикою С. Ю. Глазьева, економічна безпека забезпечується на основі зіставлення фактичного стану з пороговим значенням наступних показників (табл. 1).

Як видно з таблиці, при оцінці економічної безпеки аналізується 22 показники, але в цілому важко зрозуміти, наскільки країна економічно безпечна. Також пропонується в показники, що характеризують економічну безпеку, включати дещо інші показники [5, с. 49-58]: продукція державних підприємств у відсотках до ВВП; державні витрати у відсотках до ВВП; державні споживання у відсотках до ВВП; дефіцит бюджету у відсотках до ВВП; державний борг у відсотках до ВВП; грошова маса за вирахуванням реального ВВП; темпи інфляції; середньорічні темпи зниження валютного курсу по відношенню до долара США; податки на зовнішню торгівлю.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Таблиця 1

**Показники та порогові значення економічної безпеки
за методикою С. Ю. Глазєва**

Показники	Порогові значення
1. Обсяг валового внутрішнього продукту:	
1а) в цілому від середнього по "сімці"	75%
1б) на душу населення від середнього по "сімці"	50%
1в) на душу населення від середньосвітового	100%
2. Частка в промисловому виробництві обробної промисловості	70%
3. Частка в промисловому виробництві машинобудування	20%
4. Обсяги інвестицій у % до ВВП	25%
5. Витрати на наукові дослідження у % до ВВП	2%
6. Частка нових видів продукції в обсязі продукції машинобудування, що випускається	6%
7. Частка населення, що має прибутки нижче за прожитковий мінімум	7%
8. Тривалість життя населення	70 лет
9. Різниця між прибутками 10% самих високодохідних груп і 10% самих низькодохідних груп	8 разів
10. Рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. населення)	5 тис.
11. Рівень безробіття за методологією МОП	7%
12. Рівень інфляції за рік	20%
13. Обсяг внутрішнього боргу в % до ВВП за порівняний період життя	20%
14. Поточна потреба в обслуговуванні і погашенні внутрішнього боргу в % до податкових надходжень бюджету	25%
15. Обсяг зовнішнього боргу в % до ВВП	25%
16. Частка зовнішніх запозичень в покритті дефіциту бюджету	30%
17. Дефіцит бюджету в % до ВВП	5%
18. Обсяг іноземної валюти по відношенню до рублевої маси в національній валюті	10%
19. Обсяг іноземної валюти в готівковій формі до обсягу готівкових рублів	25%
20. Грошова маса (M2) у % до ВВП	50%
21. Частка імпорту у внутрішньому споживанні, усього, у тому числі продовольство	30%, 25%
22. Диференціація суб'єктів Федерації по прожитковому мінімуму	1,5 разів

Джерело: [1, с. 164-165].

Вважаємо, що ці показники також не можуть бути узагальнюючою оцінкою рівня економічної безпеки.

З іншого боку, усі ці методи не дозволяють однозначно стверджувати про кількісний рівень економічної безпеки.

Методи експертної оцінки. Найважливіша проблема характеристики економічної безпеки на макрорівні – визначення її основних критеріїв і показників. Основою формування цих показників є тісний зв'язок поняття безпеки з категорією ризику.

Концепція ризику в стратегії економічної безпеки включає два найважливіші елементи: оцінку ризику та управління ризиком. Оцінка ризику носить

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

експертний, імовірнісний характер. Управління ризиком припускає передбачення можливих критичних соціально-економічних ситуацій, з тим, щоб запобігти, послабити і пом'якшити їхні наслідки. Таким чином, оцінка рівня економічної безпеки припускає разом з аналізом чинників ризику також використання категорій втрат (збитку) – фактичних, очікуваних, потенційних, таких, що компенсуються і не компенсуються.

Протилежною концепції ризику є концепція надійності. Оцінка надійності так само носить експертний, імовірнісний характер.

При оцінці економічної безпеки будь-якої держави в основному експертними методами оцінюються:

- а) інтегральний показник надійності держави;
- б) державні ризики.

Оцінку інтегрального показника надійності раз на півроку проводить британський журнал "Euromoney" [6, с. 431]. Публіковані ним результати є таблицею з ранжованим переліком країн (1-169), побудованим в порядку зменшення величини інтегрального показника надійності. Цей показник вимірюється в інтервалі від 0 до 100 і є фактичною сумою оцінок, отриманих експертно- або розрахунково-аналітичним шляхом по дев'яти показниках. Перший з показників - ефективність економіки - розраховується виходячи з прогнозованого стану господарства кожної країни. При цьому враховується динаміка валового національного продукту. Економічна ефективність оцінюється за шкалою 0-25 балів.

Державні ризики пов'язані з наявністю глобального ризику, залежать від політико-економічної стабільності країн, імпортерів або експортерів, чинників, що зумовлюють внутрішньоекономічний і зовнішньоекономічний ризики. Такі оцінки проводяться як зарубіжними фірмами, так і вітчизняними. Найбільш популярні наступні методики: методика фірми «Юніверс» і методика німецької фірми «BERI» (Інститут інформації ризику в бізнесі).

Методика фірми «Юніверс» полягає в наступному: кожна група ризику описується певною кількістю чинників (як правило, близько десяти). Кожен чинник (показник) відображає собою конкретну сторону розвитку соціально-політичної та економічної ситуації, його поточний або прогнозний стан характеризується кількісним показником. Значення цих показників оцінюються від (1) – кращі до (10) – гірші і визначаються розрахунковим або експертним способом у балах, причому кожен з показників у системі оцінки має свою вагомість, відповідну його значущості. Сума вагомостей усередині кожної групи ризику дорівнює 1. Присвоєна показнику кількісна оцінка (від 1 до 10) множить на його вагомість (від 0 до 1), і результатом є внесок кожного показника в дану групу ризику.

Загальний підхід до оцінки економічної безпеки може бути застосований для аграрного сектору з урахуванням особливостей комплексу.

Відповідно до методики оцінки державного ризику фірми «BERI», рівень економічної безпеки країни (чи, навпаки, економічної небезпеки, тобто її не-надійності, ризикованості) визначається за допомогою індексу BERI анкетним способом [6, с. 436].

Багато показників характерні тільки для країни в цілому і не можуть бути використані для окремих підприємств сільського господарства й аграрного сектору зокрема.

Метод аналізу та обробки сценаріїв. Суть цього методу – в організації взаємодії висококваліфікованих фахівців-експертів різних напрямів при постановці та вирішенні складних соціально-політичних і суспільно-економічних проблем, що важко формалізуються, з використанням сучасних засобів ма-

---

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

тематичного моделювання. Центральним моментом при цьому є визначення сценарію. За результатами моделювання початкові прогнози уточнюються, конкретизуються; формуються також нові варіанти сценаріїв і нові серії досліджень у рамках передбачуваної технології. Роль математичного моделювання при реалізації різних сценаріїв може бути дуже різною і визначається самим сценарієм, його характером.

Методи оптимізації. Методи оптимізації використовуються, як правило, при аналітичному описі досліджуваних процесів для синтезу якого-небудь одного вибраного критерію економічної безпеки. Цей варіант значно обмежує сферу застосування критеріїв, оскільки реальні процеси розвитку держав характеризуються багатьма показниками, частина яких, до того ж, не піддається кількісному опису в простій аналітичній формі.

Методи розпізнавання образів. Розпізнавання (класифікація) образів (об'єктів, сигналів, ситуацій, явищ або процесів) є завданням трансформації вхідної інформації (в якості якої доречно розглядати деякі параметри, ознаки розпізнаваних образів) у вихідну (яка дає висновок про те, до якого класу відноситься розпізнаваний образ).

Математичною основою теорії розпізнавання образів є сукупність методів математичної статистики, теорії вірогідності, алгебри, логіки, теорії ігор, теорії інформації, статистичної теорії зв'язку і таксономічних методів. Виділяють дискримінантний і кластерний аналіз.

Використання методу розпізнавання образів як самостійного методу оцінки економічної безпеки аграрного сектору практично неможливо.

Методи багатовимірної статистичного аналізу. Суть багатовимірної статистичного аналізу полягає в переході від первинної системи дуже корельованих між собою економічних показників до нових, вже некорельованих компонент або чинників, число яких менше і варіабельна яких вичерпує усю або максимально можливу частину варіабельності початкових показників – цим цілям повною мірою відповідає метод компонентного аналізу, який, у свою чергу, є одним із методів факторного аналізу.

Особливість цього методу полягає в тому, що перша компонента визначена таким чином, що основна частина інформації міститься саме в ній (дисперсія у напрямі цієї компоненти максимальна), друга компонента визначається аналогічним чином за умови, що її вісь перпендикулярна першій.

На регіональному рівні економіки найбільше і практично повсюдне поширення має індикаторний або індикативний підхід при оцінці економічної безпеки. Так, відомий індикаторний підхід, при якому рівень економічної безпеки визначається за допомогою так званих індикаторів [7, с. 56-60]. Індикатори розглядаються як порогові значення показників, що характеризують діяльність у різних функціональних галузях, відповідні певному рівню економічної безпеки. Оцінка економічної безпеки встановлюється за результатами порівняння (абсолютного або відносного) фактичних показників діяльності регіону (галузі) з індикаторами.

Рівень точності індикатора в цьому випадку є проблемою, яка полягає в тому, що має бути відпрацьована методична база визначення особливості діяльності регіону (регіонального аграрного сектору), зумовлена, зокрема, його галузевою приналежністю, формою власності, структурою капіталу, існуючим організаційно-технічним рівнем. У разі ж некваліфікованого визначення значення індикаторів неправильно може бути визначений рівень економічної безпеки, що може спричинити ухвалення управлінських рішень, не відповідних реальному стану справ. Індикаторний підхід цілком виправданий на макро- (мезо-) рівні, де значення індикаторів стабільніші.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Таким чином, розробка індикаторів – складна методична проблема. Нині використовуються різні підходи до їхньої побудови залежно від цілей і завдань дослідження. У сучасних умовах серед усього різноманіття використовуваних індикативних систем найбільшої уваги заслуговують наступні три основні підходи [3, с. 21; 6, с. 488]:

- на базі відомих макроекономічних показників (ВВП, національного доходу та ін.), що дістали в статистиці назву економічних і соціальних індикаторів;
- на базі відносних показників (питомої ваги, коефіцієнтів та ін.), широко використовуваних для аналітичних цілей різними групами учених;
- на базі "показників небезпеки", порівняння яких з фактичними параметрами дозволяє своєчасно побачити і звернути увагу виконавчих структур на перевищення граничних значень. Вони є сигналом до своєчасного втручання міждержавних, державних або регіональних структур.

Аналіз зазначених методичних підходів до побудови індикативних систем дозволяє зробити висновок: ніхто не застосовує на практиці розгорнуту систему індикаторів, що дозволяє дати кількісну оцінку наслідкам впливу розриву господарських зв'язків на економіку регіонів і національну безпеку країни в цілому. Тому, окрім аналізу індикаторів, слід запропонувати методичний інструментарій, що дозволяє поетапно наблизитися до принципів і сфер дії необхідних індикативних показників.

У нижченаведеній таблиці приводиться аналіз використовуваних нині систем індикаторів в Україні і за кордоном (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікаційні ознаки різних індикативних систем, що лежать в основі визначення сучасних показників-індикаторів

За кордоном		В Україні	
США	Франція	На державному рівні	На регіональному рівні
Для оцінки економічної ситуації	Для виявлення інфляційних тенденцій	Для оцінки соціально-економічного стану країни	Оцінка результативності підтримки пріоритетних регіонів
Для оцінки загальноекономічної активності	Для своєчасного визначення уповільнення економічного зростання	Для оцінки результативності реформ в економічній і соціальній областях	Для оцінки ситуації в експресивних відсталих і кризових регіонах

Висновки. Вивчення зарубіжного і вітчизняного досвіду в сфері розробки і використання сучасних показників-індикаторів свідчить, що в їхній основі лежать різні базові показники, що визначає відмінність класифікаційних ознак. Узагальнення зарубіжного досвіду дозволяє виділити два основні підходи до використання груп індикаторів, щоб оцінити економічний розвиток тієї або іншої території: економічні індикатори, які збігаються, в основному характеризують поточну економічну ситуацію на території, лідируючі і додаткові економічні індикатори, які відображають рух загальноекономічної активності.

Визначено, що для оцінки економічної безпеки держави використовуються наступні методи: метод встановлення порогових значень або індикаторів (застосовується індикаторний або індикативний підхід); методи експертної оцінки (визначення основних критеріїв і показників економічної безпеки на макrorівні); метод аналізу та обробки сценаріїв (організація взаємодії висококваліфікованих фахівців-експертів різних напрямів при постановці і вирі-

---

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

шенні складних соціально-політичних і суспільно-економічних проблем, що важко формалізуються, з використанням сучасних засобів математичного моделювання); методи оптимізації (використовуються при аналітичному описі досліджуваних процесів для синтезу якого-небудь одного обраного критерію економічної безпеки); методи розпізнавання образів (розпізнавання (класифікація) образів (об'єктів, сигналів, ситуацій, явищ або процесів) є завданням трансформації вхідної інформації у вихідну); методи багатовимірного статистичного аналізу (перехід від первинної системи дуже корельованих між собою економічних показників до нових, некорельованих компонент або чинників, число яких менше).

Література

1. Глазьев С. Ю. Геноцид. Россия и новый мировой порядок. Стратегия экономического роста на пороге XXI века / С. Ю. Глазьев. – М. : Астра семь, 1997. – 188 с.
2. Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці / С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2013. – № 8. – С. 12-21.
3. Сухоруков А. І. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Банківська справа. – 2011. – № 4. – С. 13-32.
4. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е. Олейникова. – М. : Интел-Синтез, 1997. – 279 с.
5. Илларионов А. Критерий уровня экономической безопасности / А. Илларионов // Вопросы экономики. – 1998. – № 10. – С. 45.
6. Экономическая и национальная безопасность // Под ред. Олейникова Е. А. – М. : Экзамен. – 2004. – 768 с.
7. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура, проблемы / В. Л. Тамбовцев // Вестник МГУ. Серия 6 «Экономика». – 1995. – №3. – С. 56-60.

References

1. Glazyev, S. Yu. (1997). *Genotsid. Rossiya i novyy mirovoy porядok. Strategiya ekonomicheskogo rosta na poroge XXI veka* [Russia and the new world order. The strategy of economic growth in the XXI century]. Moscow: Astra sem [in Russian].
2. Kvasha, S. M. (2013). Metodolohichniy bazys pryiniattia suspilnykh rishen v ahrarnii politytsi [The methodological basis of Community decision-making in agricultural policy]. *Ekonomika APK - The economy of agro-industrial complex*, 8, 12-21 [in Ukrainian].
3. Sukhorukov, A. I., & Kharazishvili, Yu. M. (2011). Teoretyko-metodolohichniy pidkhid do intehralnoi otsinky ta rehuliuвання rivnia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Theoretical and methodological approach to integrated assessment and regulation of the level of economic security of the country]. *Банківська справа - Banking magazine*, 4, 13-32 [in Ukrainian].
4. Oleynikov, E. (Ed.). (1997). *Osnovy ekonomicheskoy bezopasnosti (Gosudarstvo, region, predpriyatye, lichnost)* [Foundations of Economic Security (state, region, enterprise, identity)]. Moscow: Intel-Sintez [in Russian].
5. Illarionov, A. (1998). Kriteriy urovnya ekonomicheskoy bezopasnosti [The criterion of level of the economic security]. *Voprosy Ekonomiki*, 10, 45 [in Russian].
6. Oleynikov, E. (Ed.). (2004). *Ekonomicheskaya i natsionalnaya bezopasnost* [Economic and national security]. Moscow: Ekzamen [in Russian].
7. Tambovtsev, V. L. (1995). Ekonomicheskaya bezopasnost khozyaystvennykh sistem: struktura, problemy [Economic security of the economic systems: structure, problems]. *Vestnik MGU - Bulletin of Moscow State University*, 3, 56-60 [in Russian].

Надійшла 08.05.2014 р.